

IŠ PANEVĖŽIO MALŪNU PRAEITIES

LEONAS KAZIUKONIS

Iki mūsų miestą išgarsino J. Miltinio teatras, Panevėžys buvo žinomas kaip malūnų miestas. Deja, apie juos nėra parašyta didesno darbo, nors šia tema spaudoje kartais ir pasirodo vienas kitas straipsnis. Šiuo rašiniu nesiekiamai pateiki išsamią Panevėžio malūnų istoriją, o tik norima apibendrinti naujai surinktą bei anksčiau skelbtą medžiagą (1, 2).

Kada Panevėžyje buvo pastatytas pirmasis malūnas, tikslį žinių nersta. Vieni autoriai mano, kad juo turėtų būti prie Nevėžio ties "Laisvės" tiltu* stovėjęs vandens malūnas, statytas XVIII a. (3, 41; 4, 109). Kitur rašoma, jog šioje vietoje tiltas ir mūrinė malūno užtvanka buvo pastatyta XVII a. viduryje (5, 297; 6, 128). Tačiau Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro 1503 m. rugsėjo 7 d. raštas Ramygalos klebonui liudija, kad tarp Nevėžio ir Lèvens dovanotose žemėse, kur klebonas turėjo pastatyti bažnyčią, malūnų tuo metu jau būta (7, 29; 8, 6). Beje, tai patvirtina ir istorikės O. Maksimaitienės sudaryta kartoschema "Upytės žemė XIII-XVI a.", kur tarp vietovių, turėjusių XVI a. malūnus, pažymėtas ir Panevėžys (9, 22; 10, 7). Kur jie stovėjo, buvo jie vandens ar vėjo, kol nėra gerai išnagrinėti to laikmečio istoriniai šaltiniai, pasakyti sunku. Tačiau žinant, kad ilgą laiką tvenkti Nevėži ir statyti vandens malūnus buvo draudžiamas (4, 108), o XVIII ar XVII amžiuje Panevėžyje statytas vandens malūnas buvo pirmas Nevėžyje (4, 109), galime manyti, kad 1503 m. kunigaikščio Aleksandro donacijos rašte minimi malūnai buvo vėjo. Jie Lietuvoje dvarų žemėse paplito kaip tik XVI amžiuje (11, 11).

Daugiau žinių rasta apie vandens malūnų. O. Maksimaitienė Panevėžio istorijos tyrinėjimuose rašo, kad XIX a. pradžioje ji perėmė miesto magistratas. Kadangi malūno trobesiai buvo seni, ji, nekeičiant senujų įrengimų, norėta perstatyti (12, 191). Finansų ministerija tokį leidimą davė 1836 m. vasario 26 d. (12, 102; 10, 35-36). Toliau O. Maksimaitienė, apžvelgdama miesto ūkio vystymąsi įsigalint kapitalizmui, pateikia faktą, kad 1866-1878 metais šis malūnas miestui duodavo didžiausias (1515 rub.) pajamas per metus. Tačiau netoli miesto atsiradus naujų garo malūnų: (Vienuolyne gatvės gale, Savitškio ir Bistrampolio dvaruose), - šios pajamos ėmė mažėti (10, 58; 12, 305). Siekiant malūnų padaryti pelningesnį, miesto dūma ji 12 metų išnuomojo A. Fridmanui (12, 305).

1884 m. malūnas sudegė. Ji sutiko atstatyti B. Rubinšteinas, išsinuomavęs malūną 18 metų ir mokėjės po 1600 rublių per metus (12, 306). Nesibaigus šiai sutarčiai, 1901 m. nuomininku tapo Petras Zamas, kuris sutvarkė užtvanką, išgrinde gatvę prie malūno bei įrengė naujų garo mašiną (12, 306; 10, 58). Tuo metu, be šio malūno, Panevėžyje veikė dar trys įsteigtos garo malūnai: 1886 m. E. Kagano malūnas Ukmurgės gatvėje, 1898 m. B. Nisono ir J. Kalmano Bajorų (dab. Respublikos) gatvėje ir 1901 m. D. Rubinšteino Kranto gatvėje (12, 361).

Kiti autoriai, tyrinėję Panevėžio pramonės vystymąsi, tarp 11 stambesnių įmonių, veikusių iki 1890 m., nurodo 1884 m. Tiltų g. įsteigtą Rubinšteino malūną, kuris turėjo 12 AJ garo variklį. Šiame malūne dirbo 9 darbininkai, kurie per metus sumaldavo apie 12 tūkstančių pūdu** miltų (13, 99-100; 14, 158). Tačiau sprendžiant iš malūno vietas ir jo naudotojo pavardės, tai buvo tas pats miesto malūnas, kurį 1884 m. miesto dūma išnuomojo B. Rubinšteinui (12, 306). Minimas ir kiek anksčiau Skaistakalnyje pastatytas A. ir C. Kamberių malūnas, pradėjęs veikti 1844 m. Jis per metus sumaldavo 20 tūkstančių pūdu miltų. Jame dirbo 2 darbininkai (13, 99; 14, 158). Esama

*Šis tiltas, jungęs Smėlynės ir buv. Tiltų (dabar J. Basanavičiaus) gatves, buvo pastatytas 1926 m. 1964 m. jis buvo perstatytas.

**Rusijoje vartotas svorio matas, kuris buvo lygus 16,38 kg

žinių ir apie 1788 m. Pumpėnų gatvėje stovėjusį malūną (6, 132).

XIX a. pabaigoje įsteigti malūnai buvo pirmieji Panevėžio pramoniniai malūnai. Skirtingai negu ūkiniai, kurie buvo nedideli ir malė už mokesčių gyventojų atvežtus grūdus, šie malūnai supirkdavo javus, juos sandėliuodavo, maldavo, o pagamintus miltus bei sélenas parduodavo (15, 202-203). Vystytis pramoninei malūnininkystei palankios sąlygos susidarė po to, kai 1873 m. per Panevėžį buvo nutiesta Liepojos-Romnų geležinkelio Radviliškio-Daugpilio atšaka. Geležinkelio buvo patogu iš Ukrainos atsivežti geresnių kviečių, o juos sumalus, gabenti į Rygą, Peterburgą bei Liepojos uostą (16, 503). Panevėžio malūnai turėjo savo kontoras Maskvoje, Peterburge, Varšuvoje ir kituose miestuose (17, 14). 1904 metais Panevėžyje veikė 6 garo ir 3 vėjo malūnai. Visuose garo malūnuose per metus buvo sumalama po 5 milijonus pūdų kviečių ir 25 tūkstančius pūdų grūdų. Iš jų vietiniai, išauginti derlingose Panevėžio krašto priemolio dirvose, sudarė 75 proc., likusių dalį - ukrainietiški (18, 35). Vietinius grūdus sumaišius su atvežtaisiais, buvo gaunami geresnės rūšies miltai, kurie aukštai buvo vertinami net Anglijoje (3, 331).

1904 m. Panevėžyje buvo įsikūrusi malūnininkų draugija, veikusi dvejus metus. I ją jėjė 5 savininkai ir miesto malūnas stengėsi vieni kitus paremti, gauti pigiau grūdų (18, 35).

Malūnininkystė, viena seniausių ir svarbiausių Panevėžio miesto pramonės šakų, ypač suklesėjo po Pirmojo pasaulinio karo atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Tą padėtį gerai apibūdina tuometinė miesto spauda, pastebėjusi, kad "kiekvienam, atvykstančiam į Panevėžį, tuo krinta į akis, kad šis miestas yra Lietuvos grūdinėje. Svarbiausia miesto gatve, kuria važiuojama į stotį, be pertraukos važiuoja ten ir atgal vežimai, sunkiai prikrauti miltų ir kviečių. Pavydami vežimus, švilpaudami lekia sunkieji automobiliai, prikrauti maišų (...). Čia pat matyti ir milžiniški malūnų trobesiai, 5, 6 aukštų, su dideliais kaminais, iš kurių veržiasi dūmų kamuoliai, be to, galingujų patobulintų motorų smarkus užimas" (19). Dėl derlingų žemų Panevėžys buvo didžiausias Lietuvoje grūdų malimo centras (20, 74).

Pagal 1931 m. statistinius duomenis tuo metu Panevėžyje veikė du vėjo malūnai, trys motoriniai ir keturi garo malūnai (21, 363). Daug metų miestui tarnavusio vandens malūno, kuriame vėliau buvo įrengta garo mašina, tuo laiku jau nebebuvo. S. Kolupailos duomenimis, jo griuvėsiai buvo nuvardyti 1925 metais statant "Laisvės" tiltą (4, 109). Tačiau, kaip rašo 1927 m. "Panevėžio balsas", tų metų pavasarį jis dar stovėjo su pirmame ir antrame aukštose įgriuvusia siena, apkirmijusiais langais (22). Malūnų išardžius, jo akmenys buvo panaudoti prie Smėlynės-Senamiesčio gatvių buvusio Fermos priemiesčio*** gatvėms grįsti (23, 13).

Be to, 1931 m. sąrašuose iš dviejų Ramygalos gatvės gale stovėjusių vėjo malūnų paminėtas tik J. Biežiui priklausęs malūnas, nes kitame vėjo malūne dar 1920 m. G. Ichilčikas gavo leidimą įrengti lokomobilį, garu varomą (12, 688). Todėl minėtame statistiniame leidinyje šis malūnas, kuriame tuo metu vedėjo dirbo K. Jakubauskas, priskiriamas prie Panevėžyje veikusių garo malūnų (21, 363).

Pats stambiausias ir moderniausias buvo "Lietūkio" malūnas, stovėjęs Kranto gatvėje. 1927 m. ji pastatė M. Levas. Tačiau vėliau už skolas broliai Vailokaičiai iš jo malūnų atėmė ir pardavė "Lietūkiui" (3, 332). Rasti archyviniai dokumentai liudija, kad ši pirmą automatinį malūną Lietuvoje jo savininkė L. Levienė 1932 m. norejo išnuomoti "Lietūkiui" (24). Tačiau pastarajam nesutikus su jos keliamomis sąlygomis, derybos buvo nutrauktos (24, 1). Šiame "Lietūkio" atsakyme užsimenama ir apie kažkokias L. Levienės skolas. Esama žinių, jog tuo metu jos malūnas neveikė (24, 4; 25, 56). Prieš atitekdamas "Lietūko" nuosavybėn, jis priklausė akcinei bendrovei "Metalas" ir vadinosi "Javo" malūnu (26, 197). 1931 m. statistiniuose sąrašuose rašoma, jog tai "Selet" bendrovės malūnas (21, 363).

1939 m. malūne dirbo 11 tarnautojų ir 39 darbininkai (27, 2). Malūnas dirbo 3 pamainomis ir per parą sumaldavo 4 vagonus kviečių (3, 332). Tai buvo vienas didžiausių malūnų ne tik Lietuvoje,

***1924 m. išparceliuoto Senamiesčio, tuo metu vadinto Fermos, dvaro žemės buvo prijungtas prie miesto.

bet ir Pabaltijje (28, 484). Panevėžio malūne daug metų dirbės J. Staudė Kraštotyros muziejui padovananojo per karo ir sunkius tremties metus išaugotas Panevėžio malūnų miltų etiketes (2). "Lietūkio" malūno I rūšies pikliuotų ruginių miltų etiketėje pavaizduotas 5 aukštų malūno pastatas bei "Lietūkio" emblema su užrašu: "Automatinis malūnas" (29, R 8705).

Pajėgumu pasižymėjo ir kiti Kranto gatvėje dar caro laikais statyti Z. Rabinovičiaus ir B. Rubinšteino malūnai, kurie po Pirmojo pasaulinio karo buvo dar labiau sumoderninti. B. Rubinšteinui priklausęs malūnas buvo motorinis (21, 363). Jame taip pat buvo dirbama 3 pamainomis (30, 10), o per parą sumalama 2 vagonai kviečių (3, 332). 1939 m. jame dirbo 7 tarnautojai ir 22 darbininkai (27, 2). Malūne pagaminti kvietiniai miltai buvo ženklinami prekių ženklais, kuriuose buvo vaizduojamas lokys su miltų maišu ir užrašu "Meškų miltai" (31).

Rabinovičiu ir Jafienės garo malūne (21, 363) 1939 m. dirbo 5 tarnautojai ir 11 darbininkų (27, 2). Čia buvo dirbama 3 pamainomis. Per parą buvo sumalama taip pat 2 vagonai kviečių (30, 12; 3, 331). Malūno kvietiniai miltai buvo ženklinami etiketėmis su kairėje pusėje pavaizduotu apvaliu fabriko ženklu: ant valco tupinčiu išskėstais sparnais ereliu ir užrašu "Automatinis valcų malūnas / Akc. "Panevėžio centralinio malūno" bendrovė (32, R. 8706). Be to, malūne 1924 m. pastačius nuolatinės srovės dinamą, kurį laiką miestui buvo gaminama elektra (13, 105; 14, 167). Be malūno, čia veikė ir lentpjūvė, kurios atliekos buvo panaudojamos garo katilų kūrenimui (16, 504).

S. Montvilo įpėdinių akcinės bendrovės garo malūnas "Jakor" ("Inkaras") buvo Ukmurgės gatvėje (21, 363). Jame 1939 m. dirbo 4 tarnautojai ir 19 darbininkų (27, 2), kurie 3 pamainomis (30, 9) per parą sumaldavo apie 3 vagonus kviečių (3, 332). S. Montvilo įpėdinių ši malūnų nuomojo (33, 91), nes tuo metu jiems priklausiusiame mielių ir spirito fabrike buvęs nuosavas garo malūnas neveikė. Beje, tuo metu, kada jis veikė, šiame malūne XX a. pradžioje buvo sumalama du šimtai tūkstančių pūdų grūdų. Dalis miltų buvo sunaudojama spirito ir degtinės gamybai, o likusieji parduodami (34, 4).

Ne mažiau modernus buvo ir L. B. Chazeno akcinės bendrovės malūnas, stovėjęs Smėlynės gatvėje (21, 363). Jame per parą buvo sumalama 3 vagonai kviečių (3, 332). 1939 m. čia buvo 5 tarnautojai ir 18 darbininkų. Tuo metu malūnas turėjo "Varpos" pavadinimą (27, 2).

Visi šie penki malūnai, veikę tarpukario metais Panevėžyje, buvo patys didžiausi. Paskaičiuota, kad per metus juose buvo sumalama apie 400000-450000 centnerių grūdų, daugiausia kviečių. Esant didesnei paklausai, juose buvo galima sumalti žymiai daugiau. Panevėžyje pagamintais miltais buvo prekiaujama visoje Lietuvoje. Daug jų buvo parduodama Kaune, Suvalkijoje, netgi Klaipėdoje (35). Beje, Kaune Panevėžio malūnininkai turėjo savo miltų pardavėjus (26, lapas be numerio).

Siekdamai didesnio pelno, 1926 metų pabaigoje stambiausią malūnų savininkai buvo sudarę malūnų sindikatą, kuris nustatė superkamų grūdų ir parduodamų miltų kainas, taikė kitokius suvaržymus konkurentų atžvilgiu (37; 16, 504). Esama žinių, kad šie monopolistai ėmėsi priemonių, kad nepradėtų dirbtį tuo metu baigiamas statyti naujas didelis M. Levo malūnas (37). Taip pat jie uždarė iš miesto valdybos išnuomotą prie "Laisvės" tilto stovėjusį malūną, mokėjė už jį savivaldybei po 800 litų nuompinigį per metus (19). Vėliau šis malūnas, apleistas ir nenaudojamas, buvo nugriautas.

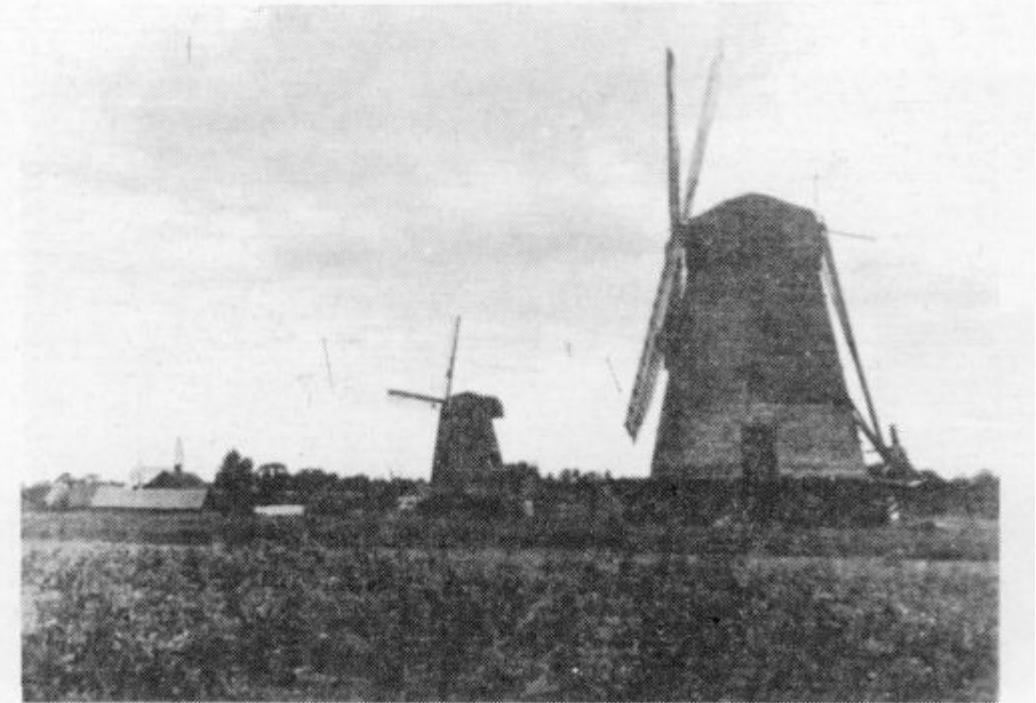
Panėvėžio apylankių ūkininkai, negalėdami taikystytis su tokiu sindikato savivaliavimu, 1932 m. kreipėsi į Žemės ūkio ministeriją (24, 5) bei Žemės ūkio draugijos valdybą (24, 8), prašydami kovai su malūnininkų sindikatu įkurti mieste Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sajungos "Lietūkis" malūnai. Netrukus toks malūnas ir buvo įkurtas, "Lietūkui" perėmus L. Levienei priklausiusį malūnų Kranto gatvėje.

Žinomi ir kiti faktai, kai 1921 m. Panėvėžio malūnininkai, paprašyti miesto valdybos, sutiko 15 proc. išvežamų miltų parduoti miesto varguomenei pigesne kaina (12, 692-693). Atsižvelgiant į sunkmetį 1924 metais bei miesto burmistro T. Chodakausko prašymą, malūnininkai miesto varguomenei paaukojo 505 pūdus ruginių ir 200 pūdų kvietinių miltų (38).

Panėvėžio apygardos darbo inspekcijos 1938 m. duomenimis, tuo metu Panėvėžyje veikė

L. Chazeno malūnas. XX a. 4 dešimtmetis.

Malūnai Ramygalos gatvėje. XX a. 3 dešimtmetis.

"Panevėžio miltų" bendrovė, kuriai priklausė E. Rubinšteino, "Inkar" ir "Varpos" malūnai (39, 9).

Malūnų valcų, kitų įrengimų remonto paslaugas teikė 1922 m. Panevėžyje E. Rotenšteino įsteigta technikos kontora "Dynamo". Ši firma turėjo automobilių ir traktorių remonto dirbtuvės, joje malūnai, fabrikai, kitos pramonės įmonės galėjo įsigytį reikalingiausios technikos (20, 76; 40).

1940 metų vasarą Sovietų Sajungai užgrobus Lietuvą, stambiausiai Panevėžio malūnai buvo nacionalizuoti, o 1944 m. besitraukiančių vokiečių - sunaikinti (41, 45; 12, 772; 42). Iš jų pokaryje buvo atkurtas tik mažiausiai nukentėjęs E. Rubinšteino malūnas. Atstačius "Inkar" malūnai, tame įsikurė "Nevėžio" siuvimo fabrikas. "Lietūkio", Z. Rabinovičiaus, L. B. Chazeno malūnų vieos buvo užstatyti naujais pastatais.

Be pramoninių malūnų, tarpukario metais Panevėžyje veikė dar penki ūkiniai malūnai, mažę ūkininkų atvežtus grūdus.

M. Brenerio ir Ko motorinis malūnas buvo Ukmergės (dabar Vilniaus) gatvėje (21, 363). Malūnas priklausė J. Mikšiui, kuris jį įrengė akmeniniame dvaro tvaro pastate (3, 332). Žemes ir dvaro trobesius, sugrįžęs iš Amerikos, jis pirkė iš dvarininko Kaizerlingo (43). Nuomojamas žydams malūnas, kuris statistiniuose sąrašuose minimas "Pirmyn" pavadinimu, turėjo 2 valcus. 1939 m. tame dirbo 2 tarnautojai ir 14 darbininkų (27, 2). Karui einant į pabaigą, vokiečiai malūnų padegė (43). Pokario metais atstatytas malūnas buvo paverstas sandeliu. Vėliau čia buvo norima įrengti naktinį restoraną, dabar - keramikos galeriją (44).

Brolį I. ir S. Goldinų malūnas bei lentpjūvė buvo Šermukšnių gatvėje. Įmonėje, kuri buvo įsteigta 1937 m., dirbo 21 darbininkas (45, 1). Malūnas ir lentpjūvė aptarnaudavo ūkininkus, kurie čia galėdavo susimalti atvežtus javus bei susipauti miško medžiagą (45, 6). Prieš įkurdamas šią įmonę, I. Goldinas turėjo "Ūkio malūną" Respublikos gatvėje, kur dirbo 4 darbininkai (46, 26). Po karo Šermukšnių gatvėje buvęs I. Goldino malūnas nebuvo atkurtas, čia veikė tik lentpjūvė.

Kiti trys ūkiniai malūnai buvo vėjo. Du iš jų iki šiol stovi J. Basanavičiaus gatvės gale. Arčiau 14-osios vidurinės mokyklos esantis malūnas statytas apie 1880 metus (47) ir priklausė žydui Meškinui (48). 1921 m. malūnai nusipirko J. Biežis (49, 2). 1939 m. pas jį dirbo 1 darbininkas, kuriam buvo mokamas 50 litų atlyginimas, duodamas maistas bei kambarys (49, 1).

1948 m. J. Biežio malūnas su visu inventoriumi buvo nacionalizuotas ir perduotas Panevėžio žemės ūkio kooperacijos draugijai, vėliau - "Vienybės" kolūkui (50). Malūnas, turėjęs tik dvejas girnas ir pikliuotę, tarp gyventojų nebuvo populiarus, todėl buvo apleistas (48). Nesant lėšų malūno remontui, "Vienybės" kolūkis 1967 m. jį perdaivė Lietuvos laisvanoriškajai gaisrininkų draugijai, kuri čia įsirengė gamybines patalpas (47). Šalia pastačius mokyklą, 1979 metais malūnas buvo perduotas Švietimo skyriui.

Antrasis malūnas, esančias arčiau J. Basanavičiaus gatvės, pastatytas 1875 metais (50). Kaip buvo minėta, jau tarpukario metais tame buvo įrengtas lokomobilis. 1931 m. malūnai iš Mikalajūno nusipirko Z. Pranskūnas. Šalia malūno buvo įrengtos vėlimo ir dažymo dirbtuvės (51). Apie abu malūnas kraštotorininkai yra užrašę įvairiausią pasakojimų ir legendų (52; 53, 21).

Pokario metais malūnas buvo nacionalizuotas ir priklausė "Pramkombinatui", vėliau - Gyventojų būtinio aptarnavimo kombinatui. Pastačius naują elektros variiklį, valcus, per mėnesį malūne buvo sumalama apie 220 tonų grūdų (54). Tuo metu šalia malūno dar buvo įrengta lentpjūvė. Ja ir malūnu naudojosi miesto ir Panevėžio apylinkių gyventojai. 1980 metais malūnas buvo uždarytas ir perduotas Kultūros skyriui (50).

1988 metais pagal Komunalino ūkio projektavimo instituto Panevėžio skyriaus architektų G. Klimavičiaus ir V. Sipavičiaus parengtus projektus buvo pradėti šiu abiejų malūnų rekonstrukcijos darbai. Arčiau mokyklos esančiam malūnui turėjo įsikurti Jaunuju technikų stotis, įrengta mokyklinė observatorija (55). Antrajame malūne Kraštotoros muziejus planavo parodyti gamtos skyriaus ekspoziciją, parengti ekspoziciją apie Panevėžio malūnų praeitį (57). Tačiau dėl ne
tinkamų eksploatacijos sąlygų bei kitų priežasčių juose nei Jaunuju technikų stotis, nei muziejus neįsikūrė (56). Nebuvo iki galio išsprestas ir muziejui priklausantį malūnų autentiškos išorės atstatymas (1; 58; 59; 60). Dabar abu malūnai grąžinti Z. Pranskūnui ir J. Biežio įpėdiniams.

Viename jų galvojama vėl mali miltus (60; 61).

Trečias vėjo malūnas buvo Pušaloto gatvėje ir priklausė B. Berkevičienei (21, 363). Esama žinių, jog jis anksčiau stovėjo A. Jakšto gatvėje ir tik vėliau buvo perkeltas į Pušaloto gatvę (62). Tačiau žinant, kad O. Naruševičiu Kauno gubernijos valdybos statybos skyrius 1912 metais davė leidimą Senamiesčio Fermoje statyti vėjo malūną (63), tokie tvirtinimai turi pagrindo, nes iš prieškario laikų apie šiose vietose buvusį malūną nieko nežinoma. Nerasta platesnių žinių ir apie Pušaloto gatvėje stovėjusį malūną. Žinoma tik, kad Jame buvo malami ūkininkų atvežti javai.

1946 metais malūną, sandėlį ir gyvenamajį medinį namą iš Ch. Beinavičiūtės-Aršienės nusipirko R. Saplys. 1947 m. nacionalizuotą malūną perėmė "Skalsos" artelė (64). Uždarytas jis buvo apie 1952-uosius metus (65), o 1960-aisiais metais nugriautas (42).

Puoselejant senas Panevėžio malūnininkystės tradicijas, J. Janonio gatvėje baigiamas statyti naujas automatinis malūnas, kuris per parą galės sumalti 250 tonų grūdų (66; 67). Uždarius senajį malūną Kranto gatvėje, ji planuojama panaudoti nūdienos reikmėms bei čia iрengti malūnininkystės muziejų.

ІШВАДОС

Manoma, kad prie Nevėžio ties rekonstruotu "Laisvės" tiltu XVII ar XVIII amžiuje statytas vandens malūnas buvo seniausias Panevėžyje. Tačiau kunigaikščio Aleksandro 1503 m. rugsėjo 7 d. rašte, kuriame pirmą kartą minimas Panevėžys, randama žinių, jog čia malūnų būta XVI a. pradžioje.

Derlingos Panevėžio krašto žemės, kur buvo išauginama daug gerų kviečių, bei 1875 m. per Panevėžį nutiestas geležinkelis sudarė palankias sąlygas vystytis pramoninei malūnininkystei.

1904 metais Panevėžyje veikė 6 garo ir 3 vėjo malūnai. Visuose garo malūnuose per metus buvo sumalama 5 milijonai pūdų kviečių ir 25 tūkstančiai pūdų rugių. Panevėžio malūnuose pagamintais miltais buvo prekiavama Rygoje, Peterburge, Maskvoje, Varšuvoje ir kitur.

Prieškario nepriklausomybės metais Panevėžio malūnininkystė dar labiau suklestėjo. Mieste veikė stambūs ir moderniški "Lietūkio", B. Rubinšteino, Z. Rabinovičiaus, "Inkar" bei L. B. Chazenui priklausęs "Varpos" malūnai. Be jų, dar buvo penki ūkiniai malūnai.

1944 metais, karui einant į pabaigą, besitraukdami vokiečiai sunaikino stambiausius Panevėžio malūnus, iš kurių buvo atstatytas tik buvęs B. Rubinšteino malūnas. Nacionalizuotuose J. Biežio ir Z. Pranskūno malūnuose buvo malami miltai miesto ir Panevėžio apylinkių gyventojams. 1988 m. remontuojant šiuos buvusius vėjo malūnus, nebuvvo atkurta jų autentiška išorė, neįsikūrė juose planuota jaunųjų technikų stotis, mokyklinė observatorija, Kraštotosios muziejaus gamtos skyrius.

Tęsiant senas Panevėžio malūnininkystės tradicijas, J. Janonio gatvėje baigiamas statyti naujas automatinis malūnas. Uždarius senajį malūnų Kranto gatvėje, Jame ketinama iрengti malūnininkystės muziejų.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Kaziukonis L. Užmiršta malūnų praeitis // Panevėžio tresa. 1989. Vasar. 14.
2. Kaziukonis L. Vertingi eksponatai ir atsiminimai // Panevėžio tresa. 1989. Geguž. 24.
3. Panevėžys. Geografinės ir istorinės žinios apie apylinkes ir miestą / Red. J. Masilionis // Chicago, 1963.
4. Kolupaila S. Nevėžis. Hidrografinė studija. Kaunas, 1936.
5. Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. 3. V., 1987.
6. Miškinis A. Panevėžio urbanistinė raida iki 1871-1872 m. (pirmojo plano projekto) // Lietuvos TSR aukštuojų mokyklų mokslo darbai. Urbanistika ir rajoninis planavimas. V., 1984.
7. Maksimaitienė O. Pirmosios žinios apie Panevėžio miestą // Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. Serija A. 2 (11). 1961.
8. Paltarokas V. K. Panevėžio bažnyčios. Panevėžys, 1936.
9. Maksimaitienė O. Upytės senovė // Upytė. V., 1986.

10. Maksimaitienė O. Iš Panevėžio istorijos. V., 1992.
11. Milius V. Véjo malūnai // Mūsų gamta. 1972. Nr. 4.
12. Maksimaitienė O. Panevėžio istorija. V., 1973 (mašinraštis) // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau MABRS). F. 277.
13. Sudeika V., Pranaitis P. Panevėžio miesto istorinė ir ekonominė apžvalga (1503-1939) // Lietuvos TSR aukštuojų mokyklų mokslo darbai. Istorija. XII. 1972.
14. Sudeika V., Brazauskas V. Panevėžio miesto istoriniai geografiniai bruozai // Geografinis metraštis. XI. V., 1971.
15. Lietvių enciklopedija. T. 17. Boston, 1959.
16. Mažoji lietuviškoji enciklopedija. T. 2. V., 1968.
17. Lietuvos miestai / Red. J. Baltakevičius. Šiauliai, 1932.
18. Гуковский К., Войнич Е., Синияков И. Город Поневеж. Kovno, 1905 г.
19. Panevėžietis. Malūnų istorija // Panevėžio balsas. 1927. Rugspj. 11.
20. Lietuvos miestai. Šiauliai, 1929.
21. Visa Lietuva / Informacinė knyga. 1931 m. Red. V. Ruzgas. Kaunas, 1932.
22. Panevėžio balsas. 1927. Balandž. 14.
23. Kazakevičius J. Amžiaus kronika. 1858-1936. Kn. 4 (mašinraštis) // MABRS. F. 112-4.
24. Lietuvos centrinis valstybinis archyvas. F. 599. Ap. 3. B. 121.
25. Panevėžio valstybinis archyvas (toliau PVA). F. 10. Ap. 1. B. 29.
26. PVA. F. 10. Ap. 1. B. 78.
27. PVA. B. 627.
28. Lietvių enciklopedija. T. 21. Boston, 1960.
29. Panevėžio kraštotoyros muziejus (toliau PKM).
30. PVA. F. 10. Ap. 1. B. 621.
31. Kasperavičius P. Prekių ženklų apsauga Nepriklausomoje Lietuvoje // Panevėžio balsas. 1990. Rugpjūč. 23.
32. PKM. R. 8706.
33. PVA. F. 10. Ap. 1. B. 28.
34. Astramskas A. Panevėžio spirito-mielų gamyklos įkūrimas ir veiklos pradžia (mašinraštis). 1991.
35. G. Panevėžio pramonė ir prekyba // Lietuvos aidas. 1933. Rugs. 16.
36. Lietuvos žinios. 1930. Rugs. 17.
37. Panevėžietis. Seniai ir dabar // Panevėžio balsas. 1927. Vasar. 24.
38. Sektinas pavyzdys // Panevėžio balsas. 1924. Gruodž. 25.
39. PVA. F. 10. Ap. 1. B. 166.
40. Panevėžio balsas. 1924. Gruodž. 18.
41. PVA. F. 14. Ap. 1. B. 5.
42. Atkočiūnas J. Garsino miestą malūnai // Panevėžio tiesa. 1985. Birž. 21.
43. Iš A. Liuviene's atsiminimų. Užrašė L. Kaziukonis. 1988.
44. Ribokas B. Ne aludė, o keramikos galerija // Panevėžio balsas. 1990. Lapkr. 8.
45. PVA. F. 10. Ap. 1. B. 193.
46. PVA. B. 66.
47. Panevėžio teritorinis valstybinis inventorizavimo, projektavimo ir paslaugų biuras (toliau PIB). B. 7237.
48. Iš P. Folkmano atsiminimų. Užrašė L. Kaziukonis. 1988.
49. PVA. F. 10. Ap. 1. B. 249.
50. PIB. B. 7799.
51. Iš senojo malūno istorijos. Z. Pranskūno atsiminimus užrašė G. Pečeliūnaitė. 1983.
52. Malūnai: legendos ir tikrovė. Paruošė M. Glinskas // Panevėžio balsas. 1990. Rugs. 11.
53. Galiauskas A. Atsiminimai. Sąs. 1. (rankraštis).

54. Iš P. Pauliuko atsiminimų. Užrašė L. Kaziukonis. 1988.
55. Atgimę senieji malūnai // Panevėžio tiesa. 1988. Vasar. 27.
56. Kaziukonis L. Dar kartą apie malūnus // Panevėžio balsas. 1992. Vasar. 13.
57. Kaziukonis L. Prisiminkime malūnus // Panevėžio balsas. 1990. Saus. 20.
58. Urbonas E. Malūnai be sparnų. // Panevėžio tiesa. 1988. Spal. 13.
59. Prikelkime malūnus // Panevėžio tiesa. 1989. Geguž. 4.
60. Raudžiūnas B. Kas geriau - alinė ar drugelių ekspozicija?.. // Panevėžio rytas. 1993. Vasar. 27.
61. Balčiūnienė D., Pauliukienė O., Pranskūnas Z. Malūne malsime miltus // Panevėžio balsas. 1992. Vasar. 21.
62. Iš J. Atkočiūno pasakojimo. Užrašė L. Kaziukonis. 1992.
63. Kauno valstybinis archyvas. F. U. 473. Ap. 1. B. 4909.
64. PIB. B. 1550.
65. Iš R. Saplio atsiminimų. Užrašė L. Kaziukonis. 1989.
66. Timukas A. Seniausia pramonės šaka // Mokslas ir gyvenimas. 1986. Nr. 10.
67. Koltunovas A. Iškilo malūnas prie gatvės (kalbėjosi B. Vertelka) // Panevėžios savaitė. 1992. Vasar. 15.